

Beno Zupančič

1925-1980

Torzo

Dragi urednik,

bridko mi je in težko Ti bom napisal teh nekaj vrstic — pisatelju Benu Zupančiču v spomin.

Vse je bilo na tem pogrebu, kakor je moralo biti in kakor je vse nekje predpisano, vse do grenkih kraških borov; vsa imenitnost je bila, vse do pokojnikovih literarnih sodrugov, vseh, ki niso prehudo obremenjeni z generacijskimi pregradami. Domovina, ki ji je pokojni tako zvesto služil, ko da je opravila poslednjo dolžnost, poslovala se je z zahvalo in z užaloščeno besedo. Ni nas zapustil samo človek, ki je bil sredi najbolj živih let, zapustil nas je tudi pisatelj, ki je s takšno zavzetostjo, da še ne rečem, tudi s pridnostjo, popisoval in odkrival bolečino in vselej tudi tako zastrte radosti svoje mladosti, tako svoje ko vseh drugih mladih ljudi v svoji ljubljanski vrtičkasti srenji.

Ko sem pomislil na vse to zadnje, ko so mi povedali za njegovo smrt — poprej si ne bi upal o tem razmišljati, kakor se tudi nisem mogel zбоgati s to smrtjo — se mi je moglo zazdeti, trenutek je bil, kako je Beno pravzaprav vse povedal, kar ga je v teh njegovih mladih letih prizadevalo in kar

je tudi hotel povedati, povedati zato, da bi svojo človeško a tudi pisateljsko podobo razodeval. To so mi pri njem lahko povedali že Štirje molčeči, ta prva in zgodnja Benova novelistika, ki smo jo natisnili tako v naši ko v njegovi založbi, a o tem je prav tako pričal njegov zadnji večji pripovedni tekst, Noč in dan, roman o njegovem in našem času, predvsem pa o njegovem.

Bilo je lani, v času, ko ga je komaj oplazilo bolehanje in ko smo še vsi lahko mislili, kako ga bo védenje eskulapov vnovič docela na noge postavilo in mu povrnilo moči ter šegavost in vedrino, ki je še vselej spremljala njegovo družbeno kulturniško delo, in ko sem mu lahko brez vsake sence bojazni zanj lahko dejal:

»Beno, nehaj se opravičevati, s celega piši!«

Imel je nekaj opraviti po mizi, ali znenada je nehal prekladati papirje, scela je obstal in se ko v prazno zagledal po mizi; bilo je, ko da bi vprašanje za njim prišlo in da je tako šele čez čas lahko rekel, a ko da bi globoko vzdihnil.

»Saj . . .«

Vtisnilo se mi je, da mi ni nič zameril, a tudi to, kako mi je z grenkobo in z zadržanostjo priznal, kako se tega tudi že sam, a globoko nekje, zaveda, da pa si doslej še ne more pomoči; šlo je zgolj za tovariško besedo — nekdanja prijateljevanja, ta je naš zagnani čas že zdavnaj razvejal.

Ta naš čas, težek je ko svinčeno nebo: Kriv si, ker si! Kdaj bomo dojeli ali le kdaj se nam bo do kraja razodela tragika našega velikega in vendar tako usodnega časa? Beno ga je kot pisatelj skozi in skozi po svoje izpovedoval — nič drugega ni bil, komaj kot otrok svojega in našega časa.

A vendar, z nikakršno mislijo se ne morem pomiriti, nikakršne pameti več mi ne pomagajo. Zdaj, to leto, je prišla tista jesen, na katero sem vse to leto upal, kako bom prišel k Benu in kako se bova pogovorila — o knjigi, o tisti domači slovenski knjigi, ki bi jo naj imela v hramu vsaka slovenska domačija, tista doma in tista, ki je po svetu raztepena. Beno je vedel, kaj hočemo, kakor je kdaj vedel, zakaj delamo po založbah — včasih še ni šlo pri knjigi za tržno blago.

Ali bili so trenutki, ko sva oba začutila, kako sva nemočna — odločati, a tudi pri knjigi, so začeli ljudje, ki vidijo vsak svoje podjetniške koristi in ki mislijo, da morajo služiti tem različnim koristnikom. In prav tu je bil Beno tisti družbenopolitični kulturni delavec, ki je to našo stvar o knjigi za ljudstvo dojel in ki je potem tudi zavzeto svetoval — dodobra je poznal družbeno kulturniško mašinerijo, vse Scile in Karibde, ki so naju čakale.

Vedeli smo, kako je Benovo bolehanje z dneva v dan bolj in huje nemilostno. To sem doživel sam, ko so mi mogle samo še njegove solze povedati tisto, česar jezik ni mogel več izgovoriti — ali človeku ostane upanje, četudi mu ga nevera še tako nagrizuje; celo žalne seje ko da me ne bi mogle prepričati, da ga ni več. In tako je ta Benova smrt prišla za mano dan za tem, ko sem zagledal bakreno žaro na katafalku med zelenjem in cvetjem. Ko znenada in ko do kraja sem se lahko v tistem jutru zavedel, kako ni več poti do njega in kako se ne bova več pogovarjala o knjigi, kako mi ne bo mogel več pomagati in svetovati.

Nekoga ni več, a ki bi moral biti še med nami, bi moral še pisati in pomagati.

Bilo mi je, ko da se je vse začelo vračati, tako jezikovno žlahtno Benovo pisanje in ko tudi skrb za žlahtno pisateljsko in vsako drugo slovensko

izražanje — tod je bil Beno ena in ista osebnost, ali kot pisatelj ali kot družbenopolitična kulturna osebnost.

In tako je začelo prihajati v zavest drugo spoznanje, a ki je tudi za pisatelja moglo biti najtežje in najbolj boleče, saj se je mogel med boleznijo sčasoma zavedati, kako mu toliko stvari, ki bi jih bilo treba opravljati in opraviti, ne bo več danih: ne bo nam mogel več pomagati v bitki za lepoto jezika, ne bo nam mogel več svetovati v naših hotenjih, kako dati ljudstvu njegovo ljudsko knjigo — a najbridkejše vseh spoznanj pa je bilo, kako ne bo mogel nikoli več napisati in ne do kraja izpovedati časa, ki ga je vtem, ko je izpovedoval svojo in drugih mladost, doživljal, a ki ga je prav tako z bolečino in z vero napajal. Življenje, ki ga je znal tako ceniti, je smrt končala.

Z grenkobo ostaja misel, kako je Benovo pisateljsko delo in vsako drugo kulturniško delo ostalo ko torzo.

Ivan Potrč

Beležka ob pisateljevi smrti

Beno Zupančič je imel neko izredno sposobnost, da se je znal »razdeliti« oz. »razmnožiti« po mnogih področjih. Bil je nenavadno hiter in kompetenten v tem, da se je »selil« iz ene snovi v drugo, iz ene stroke v drugo. Tisto, kar me je pri njem najbolj presenetilo — temeljiteje pa sem začel o tem razmišljati v času, ko sva se letošnje pomlad sestala zaradi intervjuja za Teleks — pa je bilo to, da je v vseh teh svojih »vlogah« ohranjal enako stališče. Dejal bi, da je z nekakšno lahkoto in prirodnostjo prestopal iz sveta v svet. V vsakem od teh svetov se je počutil doma. Hočem reči, da ni šlo za navadno »delno« delitev, ki jo bolj ali manj uspešno opravlja vsak od nas, ko dela to in ono. Zupančič je poskušal združiti vsa področja in zdi se mi, da si je posebej prizadeval, da ne bi pri tem zašel v protislovje. Iskanje ravnotežja med različnimi življenjskimi območji je bila morda njegova osnovna preokupacija in predstavlja bistveno značilnost njegovega dela. To seveda najprej velja za področji politike in umetnosti.

Spominjam se, na primer, Zupančičevih predavanj na FSPN, ki sem jih pomagal organizirati. Nekoč je bil v seminarju govor o vplivu umetnosti na »neposredne proizvajalce«: šlo je za neko tovarno v južni Jugoslaviji, kjer so v halah in na dvoriščih razstavili kipe in druge likovne izdelke. Zupančič je — čeprav je bil sam pisatelj in umetnik — govoril predvsem o tem, kakšne dolžnosti ima umetnost do družbe, in kako bi lahko »materialna« proizvodnja postala bolj kulturna. Zdi se mi, da se je prav nenavadno prizadeto ukvarjal z vprašanjem, kako naj umetniki postanejo koristni za družbo in kakšna je njihova »uporabnost« zunaj kulturnih elit. Stal je torej na stališču, na katerem navadno stojijo »uporabniki« kulturnih dobrin, ne na tistem, ki je običajno za kulturne proizvajalce. Spominjam se, da sem ga javno vprašal, če ne bi bilo važno razmerje obravnavati tudi z druge plati. Odgovoril mi je tako, da mi je bilo popolnoma jasno, da hoče v tem trenutku »pozabiti« nase kot na zgolj — pisatelja. S prizadevnostjo, ki je za »kulturne kroge« navadna, je razglabljal o kulturnih potrebah množic, tistih, ki prav-